

Att utmana föreställningar om idrott

Forskningen och samhällsdebatten pekar på att innehåll och form kan variera inom både barn- och ungdomsidrotten och skolämnet idrott och hälsa. Vad som står i policy- och styrdokument vägleder inte alltid praktiken. Kan utbildning utmana de olika spänningsfält och värderingar som sätter ramar för verksamheten?

NÄR BARN KOMMER till en idrottslig verksamhet, oavsett om den sker på fritiden eller i skolan, möter de ledare eller lärare som har sina erfarenheter och föreställningar om hur verksamheten ska bedrivas. I den praktiken ska samhällets intentioner ges form och förverkligas genom olika policy- och styrdokument. Dessutom ska barnens intressen och behov tas till vara. Traditioner och kultur inom föreningsidrotten och skolämnet idrott och hälsa bidrar till formandet av olika värderingar som i vissa avseenden begränsar möjligheterna för de individer som befinner sig i respektive miljö.

Under de senaste åren har värdefrågor kommit att hamna i förgrunden inom idrotten till följd av olika uppmärksammade händelser. För många barn och ungdomar står idrottsverksamheten i centrum för deras socialisation och deras identitetsskapande. I många avseenden lyfts också idrottens karaktärsdanande drag fram som någonting positivt. Genom idrott får barn möjlighet att ingå i en social gemenskap, utveckla en positiv identitet och delta i en för dem meningsfull sysselsättning. Men det finns också negativa inslag som till exempelvis invigningsriter, mobbning, konkurrens, selektering och utslagning.

Normer och värden reproduceras

I barn- och ungdomsidrotten och i skolämnet idrott och hälsa är ledare och lärare viktiga och de har ett stort inflytande över hur verksamheten utformas med tanke på både innehåll och form. Men trots kritik och trots att lärare och många ledare i dag har en akademisk utbildning med krav på att utveckla en reflekterande förmåga och ett kritiskt förhållningssätt visar forskning

att förståelseformer, normer och värden tycks reproduceras utifrån en relativt ensidig bild av vad som är syftet med idrottslig verksamhet (1,2,3). Rubriker som "Toppning och utslagning inom barnidrotten", "Barns idrottande - en klassfråga" och "En av fem skolkar från skolgympan" är vanligt förekommande i samhällsdebatten samtidigt som idrottens policydokument och skolans läroplaner genomsyras av begrepp som till exempel barns rättigheter och alla barns rätt till deltagande utifrån sina villkor. Trondman hävdar att barn- och ungdomsidrotten med ungas stigande ålder tenderar att bli alltmer prestations- och resultatnriktad, tränings- och tävlingsintensiv, selekterande och rangordnande, alltmer ledd av ledare som förkroppsligar och praktiserar kärnlogik och allt mindre en breddad verksamhet som byggd på olika individers självbestämda ambitionsnivåer (1). En kultur som till vissa delar också lätt får fäste inom skolämnet idrott och hälsa (2,3). Trots olika formella uppdrag och en rad andra områden som skiljer lärare i idrott och hälsa från ledaren inom föreningsstyrd barn och ungdomsidrott så kan båda grupperna hamna i motstridiga krav och dilemman vad gäller verksamheternas innehåll och form.

Det finns historiska och kulturella värderingsmönster samt strukturer beträffande försanthållanden och värderingar som kommer till uttryck i verksamheternas relationer, språkbruk och praktiska villkor som kan begränsa olika meningserbjudande inom verksamheterna om de ensidigt tillåts dominera. Dessa strukturer kan vara svåra att få syn på om man själv under lång tid varit en del av desamma.

Lena Larsson
Lektor
Institutionen för pedagogik,
psykologi och idrottsvetenskap,
Linnéuniversitetet

Susanne Linnér
Lektor
Institutionen för pedagogik,
psykologi och idrottsvetenskap,
Linnéuniversitetet

Hur hanteras värdefrågor?

Forskning har visat att ledare och lärare i många avseenden införlivar och praktiserar det Trondman benämner idrottens kärnlogik (3,4) och att ett reflekterande förhållningssätt blir allt mer viktigt (5,6). Ett av målen med akademiska idrottsutbildningar, oavsett om det gäller lärarutbildning eller coachutbildning, är också att utveckla studenternas förmåga till ett kritiskt förhållningssätt och perspektivseende för att de bland annat ska kunna hantera en verksamhet med stor komplexitet och där det finns olika förväntningar och krav. Om vi utgår ifrån att framtidens lärare i idrott och hälsa och blivande ledare inom idrottsrörelsen ska kunna identifiera och analysera olika värdeaspekter som genomsyrar verksamheten så kvarstår en del frågor. Hur ser villkoren ut för ett utmanande och kritiskt reflekterande lärande inom våra lärar- och ledarutbildningar? Vilka möjligheter erbjuds att tillsammans med andra utveckla en reflekterande förmåga över sina egna och andras idrottsliga erfarenheter och överväganden? Vilka möjligheter och svårigheter går att urskilja vad gäller studenternas förmåga att fatta välgrundade beslut samt utveckla ett kritiskt förhållningssätt?

Vi har mot denna bakgrund och utifrån två skilda kontexter fördjupat oss i frågan hur lärande och professionell kompetensutveckling kring hur värdefrågor hanteras inom olika utbildningar.

Data består av texter skrivna av 31 lärarstudenter i idrott och hälsa och 36 studenter på programmet för Coaching och Sport management. Texterna är skrivna i början och slutet av respektive utbildning och belyser bland annat studenternas erfarenheter av idrott, syn på verksamheten, värdefrågor och dilemman som kan uppstå. Frågeställningarna är:

- Vilka erfarenheter av och föreställningar om idrott bär ungdomar med sig in i sina respektive utbildningar?
- Hur ser villkoren ut för lärande i våra formaliserade idrottsutbildningar på universitetsnivå?

Projektet tar sin första utgångspunkt i ett förståelsebaserat tolkande perspektiv där föreställningar om verkligheten skapas av oss själva. Sanningar är utifrån detta perspektiv sociala konstruktioner som

baseras på gemensamma erfarenheter. Vi tar också avstamp i ett sociokulturellt perspektiv på lärande, vilket innebär att vi ser lärande och utveckling som något som är bundet till det sociala sammanhang där människor finns. Lärande är något som sker mellan människor och genom de erfarenheter vi gör (7,8). Enligt Bourdieu är det i relationen mellan individen och dennes sociala miljö som normer, värderingar och regler för en praktik utvecklas. Det är i de vardagliga mötena traditioner, värderingar och normer formas. Det är inte enbart mötet i nutid som har betydelse, utan det är en "a product of history"

"Idrottslig erfarenhet är en tillgång på många sätt, inte minst genom att studenterna har en förförståelse och kunskap om ämnesområdet. Men erfarenhet kan också vara begränsande."

som "may be changed by history" (9). Förändring är möjlig genom att man erhåller nya erfarenheter, till exempel genom utbildning, men om det inte sker någon förändring i betingelserna finns en tendens att vidmakthålla traditionerna.

För studenterna har deras inträde i idrottslig verksamhet redan i tidig ålder inneburit början på ett lärande, där de gradvis genom samspelet med andra blivit alltmer insatta i den kunskapsbas och de normer och värden som bär upp verksamheten. Idrottslig erfarenhet är en tillgång på många sätt, inte minst genom att studenterna har en förförståelse och kunskap om ämnesområdet. Men erfarenhet kan också vara begränsande. För att handlingsmönster ska utvecklas och förändras måste dessa med nödvändighet utmanas av andras föreställningar. Att hålla en kritisk och reflekterande dialog levande och att praktisk handlingskunskap inte är, eller får vara tyst är något som också både Schön (10,11) och Nussbaum (12) har framhållit betydelsen av.

Likartade erfarenheter

Resultatet visar på både möjligheter och svårigheter att utmana införlivade före-

ställningar. Av utsagorna framgår att oavsett val av idrottsutbildning har studenterna gedigna erfarenheter av idrottsutövande inom idrottsrörelsen. De har idrottat genom hela sin uppväxt och idrott har ofta varit ett gemensamt intresse för hela familjen.

”Idrotten har alltid varit en viktig del av mitt liv. Jag har helt klart fått det intresset hemifrån, då min familj är något av idrottsfanatiker. Pappa är gammal löpare och har även smittat av sitt idrottsintresse på min mamma. Vi har därför ända sen jag var liten varit iväg på olika idrottsevenemang och varit medlemmar i ett antal klubbar.”

”Jag tränade flera dagar i veckan och när jag inte tränade med gruppen så gav jag mig ofta själv ut och sprang. Jag var relativt duktig i min åldersgrupp och det blev mycket tävlande på helgerna. I och med att både mamma och pappa själva hållit på så blev det lite av en livsstil.”

Studenterna läser om idrott, tittar på idrott, utövar idrott och de vill fortsätta hålla på med idrott hela livet. De flesta har varit aktiva inom flera olika idrotter,

somliga har idrottat eller idrottar på elitnivå och många har ledarerfarenheter. Idrott framställs enbart i positiva termer och omfattar värden såsom att ”idrott är livet” och ”idrott är bra”. Deras bild av idrott är att det både är fostrande och karaktärsdanande. Genom att idrotta lär man sig ta en förlust och fungera i ett lag. När man tävlar så lär man sig göra det på ”rätt sätt”, utan fusk och att inte vara en dålig förlorare.

”Jag upplever att det framförallt är lagidrotterna som gett mig mycket. Man får en stor bekantskapskrets och en gruppidentitet.”

”Idrotten har givit och ger mig fortfarande så mycket. Drivkraften och känslan av att hela tiden bli bättre och bättre har alltid varit central för mig. Jag älskar att spela match, när vi vinner får jag en lyckokänsla i kroppen. Att åka ut på isen och känna att dragningarna sitter där och att man lyckas finta bort en av motståndarna är enormt härligt. Det gav också mycket att veta att man fick träffa och ha kul med grabbarna på träningen.”

Idrott för studenterna handlar om att

För många idrottsstudenter är idrott en livsstil. Att tävla och vara framgångsrik har varit viktigt för dem sedan de var små.

En av studenterna vittnar om att utbildning har vidgat perspektiven, men att arbete återstår. "När jag startade utbildningen var allt så enkelt. Jag visste precis hur och vad jag skulle göra, men nu kan jag också se att mina insatser kan få olika konsekvenser för olika grupper eller olika ungar på kort och på lång sikt. Jag tror däremot inte att alla i klassen landat i detta."

tävla och vara framgångsrik, social gemenskap och att på köpet få en vältränad kropp. Uttryck som "jag älskar att tävla", "sammanhållningen i laget" och "jag kan inte tänka mig ett liv som slapp soffpotatis" är vanligt förekommande i studenternas utsagor.

Möjligheten till utmaning varierar

Villkoren för lärande skulle utifrån studenternas bakgrund och inställning till idrott kunna beskrivas som optimala. Det är få utbildningar möter en grupp studenter som både brinner för och har stora kunskaper om det ämnesområde de ska studera. Att villkoren för lärande är goda vittnar studenterna också om i sina utsagor. De beskriver hur både utbildningens innehåll, upplevelserna tillsammans med studiekamraterna samt kunniga lärare har gjort att de upplever sig väl förberedda för det kommande yrkeslivet.

"Jag tycker att jag har fått mer förståelse och fördjupade kunskaper i idrott. Jag vet att jag har utvecklats under min tid på utbildningen och jag är inte samma människa nu som när jag började utbildningen."

Frågan är om de goda villkoren för lärande gäller allt innehåll och om utbildningen utformning innebär att studenternas utvecklar ett kritiskt förhållningssätt. Analysen av studenternas utsagor pekar på att svaret blir – att det beror på. När det gäller att ta sig till

sig områden som idrott, humanbiologi, coaching och liknande ämnen framstår miljön som gynnsam för lärande. Om det däremot handlar om att utmana studenternas tänkande och föreställningar om allas lika rätt till idrott, barnrättsperspektiv och sociala frågor pekar resultatet delvis på något annat.

"Så länge barnen är på träningarna och gör sitt bästa där, så ska de få vara med och spela, men de måste alltid göra sitt bästa vi kan ju inte ha de där om de bara lattjar eller om de inte är beredda att satsa. Jag vet själv när jag spelade hur tråkigt det var med dem som inte ville ge allt. Sen kan det ändå vara så att vi ligger under med ett mål och det är tio minuter kvar av matchen och då tycker jag att det är okey att vissa ungar får sitta, så länge de alla gått med på det."

Det egna idrottsutövandet och erfarenheterna av tävlings- och rangordning framstår som en referensram som ger signaler om vilken logik som gäller.

"Allt är så pass resultatbaserat inom dagens idrott. Vem gjorde mest mål, vem sprang snabbast eller vilket lag vann är frågor som är mycket relevanta även inom barn och ungdomsidrotten. De bästa spelarna är de som gör mest mål, mest assist eller de som kämpar mest. Det är nog dags att vi bara finner oss i detta. Man hör aldrig att den bästa spelaren på planen var han som fick dom andra i laget att prestera på topp genom sin energi och närvaro i laget."

Så länge värden som är kopplade till ovanstående logik relativt ensidigt tillåts dominera blir skrivningar i policydokument och styrdokument om att "idrott är för alla" och att "idrott är bara på skoj" verkningslösa. Det inrymmer också i vissa avseenden en begränsning för hur praktiker praktiseras.

Studenterna betonar däremot också i sina utsagor att det är viktigt att "bli medveten om sina föreställningar och att jämställdhets- och jämlikhetstänkande alltid måste finnas med i verksamheten." Men samtidigt visar utsagorna på svårigheten att omsätta det i handling.

"Jag tror man är fast lite grann i samma lektioner och att man planerar dem utifrån ett bekvämlighetstänkande. Det jag har lärt mig är att man måste tänka lite djupare så att handboll i skolan inte är samma handboll på fritiden."

Att utmana värderingar

Resultatet pekar på att studenters gemensamma smak för idrott, avsaknad av ord för att definiera vilka kunskaper en ledare eller lärare behöver samt mer eller mindre osynliga värdestrukturer innebär vissa begränsningar i rummet av möjligheter; praktiker som organiseras utifrån vissa idrottsliga förtecken ger att vissa handlingsmönster blir givna. Tillhörigheten till en specifik idrottslig arena innebär att uttalade normer, värderingar och försanthållanden om vad verksamheten ska syfta till riskerar att segmenteras och på så sätt inte heller vidgas för andra meningserbjudande. Blivande lärare i idrott och hälsa kommer att möta många elever med olika syn på idrott, hälsa och fysisk aktivitet. Vilka didaktiska ställningstaganden kommer att behöva göras för att kunna möta både de elever som ”vill ge allt” och de som inte vill det, de som frågar efter en ”vältränad kropp” eller som vill prestera i tävling eller de som frågar efter helt andra meningserbjudanden? Hur kan de blivande lärarnas erfarenheter utmanas så att inte ”handboll i skolan behöver vara samma som handboll på fritiden”? För våra blivande ledare inom föreningsidrotten innebär det kanske att förstå det Trondman skriver: ”att olika kan vilja idrotta på olika vis, även om det är samma idrott.” Det innebär att ha en insikt i och kompetens att kunna möta de unga som drivs av leken och som vill utveckla en egen idrottslig färdighet, men också de som redan i unga år har en stark drivkraft att på sikt bli framgångsrika elitidrottare.

Vi ser det som betydelsefullt att våra blivande ledare och lärare utforskar sin egen kunskap, förståelse och värderingsgrund, men det blir också viktigt att fundera över i vilket sammanhang den sätts in? Samtal som förmår någon att utveckla och fördjupa både insikter och värden är i många delar en mödosam process och att synliggöra och därigenom kunna förändra är inte enkelt. Det handlar om att ställa kritiska frågor om historiska, kulturella och sociala betingelser men också reflektera över det egna handlandet. Frågan är vilka villkor, möjligheter och hinder som finns för blivande ledare och lärare att på ett konstruktivt sätt hantera olika spännings-

fält som kan uppstå. Utmaningen i att synliggöra och genomskåda de föreställningar som bär upp traditionella mönster blir komplicerat genom att dessa figurerar och skär rakt igenom olika sociala praktiker, bland ledare och lärare, i utbildningen och i en rad olika samhälleliga sammanhang.

Tillbaka till vår inledande fråga: Kan utbildning vara ett sätt att utmana olika spänningsfält och värderingar som sätter ramar för den verksamhet som skapas genom att utveckla ett kritiskt förhållningssätt och en reflekterande förmåga hos ledare och lärare?

”Jag upplever att jag i större utsträckning förstår hur komplex barn- och ungdomsidrotten är och hur viktigt den har blivit och att alla inte har samma ingångsvärde som jag själv hade. Det är nog först nu under sista terminen som jag riktigt landat och kan se saker utifrån olika infallsvinklar. När jag startade utbildningen var allt så enkelt. Jag visste precis hur och vad jag skulle göra, men nu kan jag också se att mina insatser kan få olika konsekvenser för olika grupper eller olika ungar på kort och på lång sikt. Jag tror däremot inte att alla i klassen landat i detta, det finns fortfarande de i gruppen som stänger öronen när vi exempelvis diskuterar jämställdhetsfrågor för de tycker det är så fäntigt och oviktigt.”

Utifrån vår studie kan vi konstatera att det finns en potential, men våra utbildningar står då inför en pedagogisk utmaning. Om framtida ledare och lärare kan synliggöra olika kulturer och olika meningserbjudanden skulle de kunna hitta möjligheter att hantera och eventuellt lösa upp en del av de spänningsfält vi har i dag. Det är viktigt att poängtera att diskussioner om värdefrågor som innebär att studenters införlivade förståelse utmanas varken är eller kan vara enbart en utmaning för utbildningen utan också för den praktik de har varit i och kommer att vara verksamma inom. Frågan är om det finns utrymme för, och kunskaper i, att hantera en verksamhet som kan öppna upp för olika innehåll och former och för olika meningserbjudanden för att på så sätt skapa en mångfald av möjlighetsrum.

Referenser

1. Trondman, Mats. Ett idrottspolitiskt Dilemma – unga, föreningsidrotten och delaktigheten. Centrum för idrottsforskning 2011:3.
2. Ekberg, J-E. Mellan fysisk bildning och aktivering. En studie av ämnet idrott och hälsa i skolår 9. Malmö: Malmö högskola, lärarutbildningen. 2009.
3. Larsson, L. Idrott – och helst lite mer idrott: Idrottslärares studenters möte med utbildningen. Stockholm: Stockholms universitet. 2009.
4. Redelius, K. Ledarna och barnidrotten. Stockholm: HLS förlag. 2002.
5. Elvin, G. Möjligheternas dokument. I För barnets bästa. En antologi om idrott ur ett barnrättsperspektiv. Centrum för idrottsforskning 2011:2 s.145-154.
6. Proposition 2009/10:89. Bäst i klassen – en ny lärarutbildning.
7. Säljö, R. Lärande i praktiken. Stockholm: Prisma. 2000.
8. Säljö, R. Lärande & kulturella redskap. Stockholm: Nordstedts Akademiska förlag. 2005.
9. Bourdieu, P. Habitus. I Habitus: A Sense of Place, red. J. Hillier & E. Rooksby, England: Ashgate Publishing Limited. 2002.
10. Schön, D. The reflective practitioner. London: Temple Smith. 1991.
11. Schön, D. Den reflekterande Turn: Fallstudier och pedagogiska praktiken. New York: Lärare Press, Columbia University. 1983.
12. Nussbaum, M. Känslnas skarpa och tankens inlevelse. Stockholm: Symposion. 1995.

Kontakt

lena.larsson@lnu.se
susanne.linner@lnu.se